

1570. december elején viszont az esztergomiak verték szét a város alatt zsákmányra éhesen megjelenő újvári huszárokat. 1583-ban a komáromi naszádosok viszont rajtavesztettek Esztergom alatt. Török naszádotok üldözve két tűz közé kerültek, s alig tudtak visszavonulni több hajó és naszádos vajdák eleste és sok sebesült árán.

A portyák pusztulást hoztak a vidékre, de mindkét fél tartózkodott az oktan dúlástól, rombolástól, mert akkor nem maradt volna adózó lakosság. Az 1552 utáni békés évtizedek azt eredményezték, hogy az 1570-es évekre Esztergom vármegyében 30-40 %-kal emelkedett az adózó porták száma, sőt egyes helyeken megháromszorozódott. A 15 éves háború vihara azonban mindent elsodort, a régió szinte pusztasággá változott, Esztergom ostromai során a hadak mindent föléltek. Csak az 1610-es évektől kezdett ismét emelkedni a portaszám a falvakban.

A háborúra készülve 1590-ben Esztergom őrsége 2200 főnyire emelkedett, s rajtuk kívül ezer naszádos is szolgált a végvárban. 1594-ben indult meg aztán a nagy vállalkozás Esztergom visszavételére. Úgyszólván egész Európa a Duna-parti városra figyelt. Várták a kedvező híreket, azonban ezek helyett véres veszteségekről szóltak a jelentések, majd arról, hogy minden eredmény nélkül vonult el az ostromló keresztény had. A legfájdalmasabb veszteség Balassi Bálint katona-költő, a korszak legnagyobb magyar irodalmi alakjának elveszte volt. Az 1595-ben a megismételt ostrom aztán sikert hozott. Am csupán egy évtizedig örülhettünk, mert a vár ismét oszmán-török kézre került, és csaknem nyolc évtizedig ők is maradtak benne az urak.

Csorba Csaba

Irodalom: A legtöbb tényanyag megtalálható Csorba Csaba: Esztergom hadi krónikája (Zrínyi Katonai Kiadó. Bp. 1978) című könyvében. Párkányról: dr. Haiczl Kálmán: Kakath, Dsigerdelen-Csekerdén, Pákány (Párkány, 1977., az 1937-ben megjelent mű új kiadása). A várakra és várharcokra vonatkozó további tájékozódásra ajánlható Csorba Csabának a Magyar Könyvklub kiadásában megjelent várkönyv sorozata: Regélő váraink (1997), Legendás váraink (2000), Rejtélyes váraink (2001), Regényes váraink (2002).

Az utolsó Várdayak

Adalékok Balassi Bálint rokonságához

*Valjon hová lettek amaz Várdayak?
Nemekben kik voltak igen kincses fiak,
Felőlők ki szóljon, nincs kit előhíjjak:
Elmúltak s elhulltak, rólok mást mit írjak."*

A Kőszeghy Pál által feltett kérdésre ebben az írásban megfellelünk, mivel erre könnyebb válaszolni, mint arra, hogy honnan is vette eredetét a Várday család? Általános felfogás szerint a Gutkeled (Cledtguđ, Cledguth) nemzetség sárvármonostori főágából. Az említett nemzetség a XI. században jött hazánkba, eredetileg Gut és Keled nevű testvérpárról volt szó, de úgy alakult, hogy közösen lettek a nemzetség névadói. A nemzetség eredetét több forrás is elmeséli, ám ezekből tiszta képet nem kapunk.

Kézai Simon 1282–1285 között készült művében ír a nemzetségről, de ő Ákos mester 1272 körül keletkezett Magyar Krónikájának a függelékét, a jövevények (advenák) névsorát használta fel. Györffy György szerint Gut és Keled már Géza vagy István idejében beköltözhetett az országra, de csak Péter idején juthatott nagyobb szerephez, ezért Ákos mester Péter-kori beköltözőknek tette meg őket.

Az 1358-ban összeállítani kezdett Képes Krónika szerint is: „...Péter király hozta be őket segítségül, amikor Henrik császárhoz menekült. A svábországi Stauf (Hohenstauf) várából eredtek, ahonnan Frigyes császár is származik. ...Salamon király, László és Géza hercegek idejében emelkedett fel. E nemzetség ugyanis akkor két részre szakadt, egyik a hercegekkel tartott, másik Salamonnal...”

Ezek az elbeszélők tehát a nemzetséget német eredetűnek tudták, Gut és Keled testvérpár Péter idejében lettek volna a királyi testőrség parancsnokai, s mint ilyenek, közvetlen uruk, a dux irányítása alatt álló megyékben, Biharban és Szabolcsban kaptak nagyobb birtokot.

Wertner Mór azonban Schön Tivadarnak az „Adler” című heraldikai és genealógiai társulat 1897. évi 199. számában megjelent cikkére hivatkozva megjegyzi, hogy: „I. Frigyes sváb herceg a sváb hohenstaufeni várat csak a XI. század második felében építtette, és hogy ennek következtében Guth és Keled hazája nem ott keresendő. Volt azonban még egy más staufeni vár Bádenben a breisgauer Münstervölgy végén, melynek egyik embere „Gottfridus marschalchus de stouphen” 1220. augusztus 8-ikán szerepel. E staufeni nemzetség tagjai a Zähringieknek miniszterialisai voltak, és miután Zähringeni Bertold 1061-től 1072-ig karantán herceg volt, és a Zähringiek Magyarországgal érintkezésben voltak, majdnem biztosra vehető, hogy a magyar krónikás staufeni vára a brisgauival azonos; – ezt persze sem Kézai, sem a Gutkeled nemzetség ivadékai nem ismerték, vagy ha ismerték is, inkább a hirnevű hohenstaufeni várral azonosították.”

Keled fiait Kézai a hersfeldi, a XIV. századi krónikakompozíció a herfordi, Mügeln Henrik pedig a Helfenstein gróftól eredeztette. Tóth Endre szerint Hersfeldi grófok soha nem voltak, Hersfeld a Száli-dinasztia idején a három legelőkelőbb birodalmi apátság egyike volt, Herford női kolostor volt szász földön, grófjait annak sem lelhetjük. Mügeln éppen ezért keresett elfogadhatóbb lehetőséget, s ezt a Helfenstein grófokban találta meg, azok legalább léteztek.

A német eredettől eltérő nézet olvasható Várday Kata lánya, Nyáry Krisztina naplójában: „Volt egy Edmundus nevű angliai király, Eduardus angliai királynak unokája, öregebbik Edmundusnak pedig fia, ki az is angliai király volt. Az megírt Edmundusnak halála törtévéen circa annum dni 998, maradt két fia: Edmundus és Eduardus, ezen két királyfiak egy Canutus nevű Anglia nyugoti részének királyától kiűzetetvén Angliából, jöttek Pannóniában, azaz Magyarországon Henric császár és Szent István magyarországi király idejében.”

Ez a nézet azért érdekes, mert Nyáry Krisztina – miként a Várday család előkelő tisztségét viselő, külföldi egyetemeket végzett tagjai is –, ismerhette az általunk is szóba hozott, a német eredet mellett kerdőt törő krónikákat, s nem tudni, hogy miért lett volna szüksége egy újabb ős kreálására?

A család név szerint is ismert tagjai a XIII. század közepén tűnnek fel, a század második felében pedig a család már a nevében is szerepeltette a „várdai” jelzőt. Ezt onnan tudjuk, hogy amikor az egi káptalannak a tatárjáráskor elpusztult oklevelei pótlására IV. Béla által kiadott oklevelek is elégték, az ezekben foglalt adományokra, birtokviszonyokra 25 szavahihető férfit kellett állítani, akiknek még emlékeztében éltek a káptalan jussai és kiváltságai, s e férfiak között volt Várday Aladár is. A Várdayak tehát már régebben birtokosok lehettek ezen a vidéken, hiszen Szabolcsból mindössze két család: a Várday, és a Balogsemjén családba tartozó Ubul fia Mihály volt azok között, akik „kezőket a szent keresztre téve” esküdtek meg 1271-ben.

Sokak által ismert tény tehát Kisvárdra és a Várday család kapcsolata, ám kevésbé köztudott, hogy eme nemesi család férfiágon történt kihalása 420 esztendeje következett be. 1583 decemberére esett ugyanis a Várday család utolsó felnőtt férfitagjának, a Mohácsnál megmenekült Várday Mihály szintén Mihály nevet viselő fiának, királyi főpohárnokmesternek a halála, s őt mintegy három hónappal később követte a fiatal korú Várday János is. A halálozások nem csupán a család, hanem a Várday vagyon sorsára is nagy befolyással bírtak.

Várday Mihály 1577. június 16-án vette feleségül az egi hős, Dobó István lányát, Krisztinát. Mihály 1582-ben, vízkereszt napján (január 6-án) kelt végrendelete alapvetően meghatározta a Várday-uradalom sorsát: „Az én szerelmes atyámfiát, Dobó Krisztinát és az én két kis atyámfiát Várday Jánost és Várday Katát (a korábban elhunyt, Miklós nevű testvérenek Losonczy Dorottytól származó utódait) mind várunkkal, jószágunkkal, marháunkkal egybe hagyom és vallom oltalmul és fő tutorul a tekintetes és nagyságos Báthori Miklóst és Dobó Ferencet, ilyen okkal, hogy itt Várdában gond viselő tutor legyen az én atyámfia Zokoly Miklós, de ezt akarom, hogy Zokoly Miklós is mind a két porkolábbal egyetemben hitesek legyenek az én feleségemnek míg az én nevem viseli, és az én két atyámfiának Várday Jánosnak és Katának (...) Kitél pedig az úr Isten oltalmazzon, hogy ha énnekem és Várday Jánosnak magtalan, úgy mint fiú ág nélkül holtunk történnék, tehát azt akarom és hagyom, hogy e vár Kisvárdra minden jószágostól összeve, négy részre oszoljon. Egyik része legyen hűgomé Várday Katáé, a másik része legyen Zokoly Miklós öcsémé, a harmadik része legyen

Seredine Asszony nénémé és maradéki, (Várday Miklós fiának, Ambrusnak a Bánffy Petronellától származó Klára nevű leánya lett Seredy Istvánné), a *negyedik legyen Várday Fruzsina* (Várday Miklós bodrogi főispán fiának, Várday Jánosnak a Ráskay Krisztinától származó leánya, akinek a második férje Alaghy György) *gyermekié, az Alagiaké.*”

Várday jól érezte a sorsát, mivel a következő esztendő telén már hanyatlott állapotban volt: „*En, Várday Mihály, testemben igen beteg ember lévén...*” a fenti végrendeletet december 5-én kiégszítette, de az öröklés rendjét változatlanul hagyta. Várday Mihály 1583. december 11-én valóban elhunyt, s végakarátát teljesítették: „*Az én nyomorult undok, fertelmes bűnös testem tegyék abba a koporsóban itt Kisvárdába, az hol az én két bátyám fekszik.*” A gyermek Várday János csak három hónappal élte túl a végrendelezőt. A testamentumot olvasva láttuk, hogy Mihály erre az esetre is gondolt, amikor négy részre osztotta az örökséget.

A gyermekek (akik közül csak Kata maradt életben) nagykorúságukig nem vehették át az örökséget, ezért Mihály gyámokat jelölt ki számukra. Tekintsük át, hogy kik is ezek a személyek!

- Dobó Ferenc a végrendelező Várday Mihály feleségének, Dobó Krisztinának volt a testvére.
- Báthori Miklós a felesége, Losonczy Anna révén volt rokonságban a Várdayakkal. A testamentumban kedvezményezettként megnevezett Várday Kata és Várday János anyja Losonczy Dorottya volt, ez utóbbit pedig Báthori Klára szülte. Losonczy Anna egyébként még kétszer férjhez ment, a második ura Ungnád Kristóf, a harmadik Forgách Zsigmond lett.
- Zokoly Miklós a végrendelező Várday Mihály testvérének, Annának a Zokoly Istvánal kötött házasságából származott gyermeke volt.

A helyzetet bonyolította, hogy Balassi Bálint 1584. december 25-én, a gyászév leteltével elvette özvegy Várday Mihályt (Dobó Krisztinát), vagyis az unokatestvérét, Dobó István felesége és Balassi Bálint anyja ugyanis testvérek voltak. Balassi és özv. Várday Mihályné házassága nem tartott sokáig. 1587-ben a felség már válni akart, 1588. február 8-án Ernő főherceg kiadta kegyelmi rendeletét, amely szerint Balassi ellen a házasság miatt folytatott perek megszüntek, és érvénytelenítették a házasságot. A költő ezt követően nem formálhatott jogot a várdai jószágra. Az özvegyet hamarosan királyi parancs tette ki a várból, ő Gersei Pethő Gáspár felesége lett, majd 1590-ben elhunyt.

A Várdayak többi rokonsága és az udvar azonban nem nyugodott bele a leányági örökösödésbe, megtámadták a végrendeletet, és új gyámokat akartak kineveztetni. Ernő főherceg úgy vélte, hogy Várday Mihály, majd Várday János halálát követően a család vagyona – a leánynegyed kivéve – az udvart illeti meg, ezért megbízta gróf Nogarolli Ferdinánd kassai főkapitányt, hogy az uradalom elfoglalása ügyében tegyen lépéseket. A főkapitány a kállói német őrségből Marco kapitányt mintegy 100 embert rendelt ki a kisvárdai vár elfoglalására, de őket Zokoly Miklós be sem engedte a várba.

Az egyki gyám, Báthori elhunytja után (1585) elsősorban Ernő főherceg kezdeményezésére a bécsi udvar megindította a háramlási pert is, vagyis a család fiúágának kihaltával az udvar szerette volna a Várday-uradalmat megkaparintani. Az udvar legfőbb, s mondhatni egyetlen érve volt, hogy a Várday Mihály nem volt „mágnás”, csak „praelatus”, tehát leányágon csak a leánynegyed örökölhető. Az örökösök azonban a várat és az uradalmat nem voltak hajlandók átadni, s bizonyították, a család mágnási voltát, s kimondták, hogy a magyar jogban a „praelatus”-ság ismeretlen.

A Habsburgok azt is szerették volna elérni, hogy Ungnád Kristófot nevezzék ki Várday Kata gyámjává. Ő a főherceg kegyeltje volt, 1576-tól horvát bán, 1583-tól egri főkapitány. Felesége nem más, mint Balassi nagy szerelme, a tiszaszentmártoni úrnő, Losonczy Anna. Annának – mint azt fentebb a gyámok kapcsán írtuk – unokatestvére volt az a Losonczy Dorottya, aki Várday Mihály Miklós nevű testvérének volt a neje, tehát Ungnádöt a távoli rokonság jogán kívánta Bécs előtérbe helyezni, ám a későbbiek során vele nem volt probléma, hiszen 1587 novemberében elhunyt.

Még Losonczy Anna is gondolt arra, hogy a maga számára szerzi meg a Várday Kata (és a vagyona) feletti gyámságot, noha Várday Mihály halála után Várday Katát minden Losonczy

birtokból kiűzte. 1586-ban Anna felhozta, hogy ő vér szerint közelebbi rokonságban van Várday Katával, és nem tűrheti, hogy az árva jószágainak gondja (s előnye) és gyámsága távoli rokonok kezén maradjon.

Az 1574-75 körüli időben születhetett Várday Kata azonban kibújt a gyámságot ígérők „oltalma” alól, mivel 1589. február 2-án férjhez ment Telegdy Pálhoz, ezzel a korabeli jog szerint felszabadult a gyámság alól. E házassággal tovább erősödött az örökséget védelmezők helyzete, mivel Zokoly Miklósnak – az egyik gyámnak – a felesége Telegdy Kata, Telegdy Pálnak volt a testvére, ugyanakkor Telegdy másik testvérének a férje az új kállói főkapitány, Csapy Kristóf volt.

A pár csak néhány évig élt házasságban, mivel Telegdy Pál 1596. november 13-án meghalt. 1599-ben elhunyt Zokoly Miklós is, egy lány, Erzsébet maradt utána. Az özvegy Zokolyinének leánya ebben az időben Kisvárdán élt, mert Kisvárdát egy része Várday Anna öröksége révén a Zokoly család birtoka volt. Zokolyiné nem sokkal élte túl férjét, mert 1601. február vége és március eleje közt elhalálozott. Ez abból tudható, hogy március 12-én Nyáry Pál arra kérte Várday Katát, hogy tudósítsa őt Zokolyiné temetéséről.

Az említett Nyáry Pál Bihar megye főispánja, Várad főkapitánya, 1601-től királyi tanácsos, 1600-ban vette feleségül Várday Katát, s ezzel újabb, jelentős gát került ama törekvés elé, hogy Katától elvegyék a birtokait. Zokolyiné halála után Nyáry kieszközölte, hogy Zokoly Erzsébet gyámjává Várday Katát jelöljék ki, s azt is szerette volna elérni, hogy az első házasságából származó saját fia, Nyáry István vegye el Zokoly Erzsébetet. Ez a terve nem sikerült, mivel brebiri Melith Péter lett Zokoly Erzsébet férje, ezzel az új család Kisvárdán is birtokot szerzett. E házassága után – a gyámság megszűntével – sok vagyoni jogi kérdés maradt. Várday Kata ezt először úgy vélte elintézhetőnek, hogy miután 1607 karácsonyán elhunyt Várday Kata második férje, Nyáry is, a részbirtokos Zokoly Erzsébetet kisgyermekével együtt, erőszakkal kiűzte a kisvárdai várból akkor, amikor annak katolikus férje távol volt. Katának és Nyáry Istvánnak még arra is volt merszük, hogy a kisvárdai várban tartott arany és ezüst szereit, s készpénzét elvegyék.

1611. február 28-án azonban II. Mátyás király Nyáry Istvánt – Nyáry Pál első feleségétől, Török Zsuzsannától származó fiát –, megerősítette a kisvárdai vár és tartozékainak részjóságában. Nyáry István felesége nem volt más, mint Várday Katának Telegdy Pállal kötött első házasságából származó leánya, Telegdy Anna, azaz a saját mostohatestvére.

1612-ben a várat felosztják Várday Kata és Nyáry István, valamint Melith Péter és felesége, Zokoly Erzsébet között. Ezt követően az örökség és a birtoklás körül már nincs nagyobb perpatvar, telnek-múlnak az évek. Várday Kata 1628-ban végrendeletet fogalmazott, ebben Várda várát a második házasságából származó leányára: Nyáry Krisztinára, és annak férjére, Eszterházy Miklós nádorra hagyta.

A testamentum jó előrelátásnak bizonyult, mert annak készítője két év múlva elhunyt. Ennek pontos idejét abból a levélből tudjuk, amelyben Nyáry Istvánné (Telegdy Anna) hívta meg Kapy Gábort, anyósa, Várday Kata asszony *„az Várday familiának tündöklő és boldog emlékeztű prosapiájának (nemzetségének) utolsó ága”* temetésére. Várday Kata 1630. Szent Iván hava 7-én, déli 12 órakor halt meg Várdában. Temetését rendelték: *„az tek. és nagys. Bedeghy Nyáry István urammal és ő nagys. Gr. Eszterházy Miklós urunkkal Magyarország palatinusával és ő nga szerelmes házastársával és az tek. és nagys. Gróf Alaghy Menyhárt urammal bátyámmal Magyarország bírájával”* július hó 30-ra, reggel 8 óra tájra Kisvárdán.

Várday Kata halálával végleg eltűnt az egykor oly híres família, amely mintegy négyszáz esztendőn át uralta Kisvárdát.

Néző István